

O roku ów!

Kalendarium wydarzeń historycznych w roku utworzenia Państwowego Instytutu Geologicznego

Krzysztof Jaworowski¹

About the year 1919! Calendar of the historical events of the year of the establishment of the Polish Geological Institute. Prz. Geol., 68: 308–311.

Abstract. The year 1919 was between the two years of key importance for modern Poland: 1918, when Poland regained independence, and 1920, the year of final victory in the war against Bolsheviks and establishing the borders of the Second Polish Republic. However, 1919 was full of battles against various external enemies: in the east, with the troops of the West Ukrainian People's Republic and the Bolshevik Red Army, while in the south, with the Czech Army. It is also the year of the uprisings against Germany in Greater Poland and Silesia. And at that turbulent time the Polish Geological Institute was established.

Keywords: Poland, historical events of 1919

Koleżeńskie rozmowy podczas uroczystości związanych ze stuleciem Państwowego Instytutu Geologicznego, które odbyły się 19 listopada 2019 r., przekonały mnie, że umieszczony w godle instytutu rok 1919 błędzi gdzieś poza naszą świadomością historyczną. Co innego rok wcześniejszy i późniejszy. Wszyscy (lub prawie wszyscy) wiemy: 11 listopada 1918 r. z magdeburskiego więzienia wrócił Józef Piłsudski (ryc. 1), a Rada Regencyjna Królestwa Polskiego powierzyła mu funkcje Naczelnika Państwa i wodza naczelnego Wojska Polskiego. Powstał rząd odradzającego się po rozbiorach państwa. Od tegoż roku liczymy rocznice odzyskania niepodległości. Natomiast rok 1920 to rok ostatecznego zwycięstwa w wojnie bolszewickiej i ustalenie granic II Rzeczypospolitej.

A tkwiący między tymi latami rok 1919 to co? Czyż na ziemiach Polski nie działo się wówczas nic o najwyższej randze historycznej? A może właściwsze jest pytanie: wśród jakich wydarzeń historycznych, towarzyszących powstawaniu najwyższych władz państwowych, narodził się Państwowy Instytut Geologiczny?

Pełna odpowiedź na te pytania domaga się obszernego studium historycznego. To, co poniżej, to garść krótkich notatek o wydarzeniach, które miały miejsce w Polsce w 1919 roku. A więc, jaki był ów rok?

STYCZEŃ

- ❑ Broni się Lwów atakowany przez wojska Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (od 22 listopada 1918 r. miasto jest w rękach polskich).
- ❑ Trwają zwycięskie walki powstańców wielkopolskich (powstanie wybuchło 27 grudnia 1918 r.).
- ❑ Po krótkich walkach (3–5.01) wojska sowieckie zajmują Wilno. Armia Czerwona posuwa się za wojskami Ober-Ostu, ewakuowanymi z obszarów zajętych w Rosji przez armię niemiecką w latach 1914–1918.
- ❑ 16.01 powstaje rząd Ignacego Paderewskiego (ryc. 2), uznany zarówno przez krajowe środowisko polityczne, jak i w Paryżu przez Komitet Narodowy Polski z Romanem Dmowskim na czele.

Ryc. 1. Józef Piłsudski (1867–1935), Naczelnik Państwa i Wódz Naczelnny Wojska Polskiego. Medalion, brąz. Fot. S. Wołkowicz

Fig. 1. Józef Piłsudski (1867–1935), Chief of State and Commander-in-Chief of the Polish Army. Medallion, bronze. Photo by S. Wołkowicz

Ryc. 2. Ignacy Paderewski (1860–1941), pianista, kompozytor, premier rządu II RP. Medalion, brąz. Fot. S. Wołkowicz

Fig. 2. Ignacy Paderewski (1860–1941), pianist, composer, Prime Minister of the Government of the Second Republic of Poland. Medallion, bronze. Photo by S. Wołkowicz

¹ Emerytowany pracownik Państwowego Instytutu Geologicznego, ul. Rakowiecka 4, 00-975 Warszawa

- ❑ Czesi, wykorzystując osłabienie Polski wojną ukraińską, łamią poprzednie porozumienia i atakują przeważającymi siłami Śląsk Cieszyński (23.01). Wywiązują się krwawe walki.
- ❑ Wybory do Sejmu (26.01) wygrywa Związek Ludowo-Narodowy (endecja) – nie uzyskuje jednak przewagi umożliwiającej samodzielne rządy. Początek wieloletniego rozdrobnienia i skłócenia polskich sił politycznych.

LUTY

- ❑ Wojsko Polskie w pobliżu miejscowości Mosty k. Szczuczyna powstrzymuje oddziały Armii Czerwonej (14.02) idące za wycofującymi się Niemcami.
- ❑ Kolejne starcia z wojskami sowieckimi (m.in. 15.02 nad rzeką Żelwianką walczy tzw. Dywizja Litewsko-Białoruska złożona w całości z Polaków kresowych).
- ❑ Faktyczny koniec powstania wielkopolskiego (16.02). Jedyne powstanie polskie zakończone pełnym zwycięstwem. Rozejm w Trewirze mocarstw Ententy z Niemcami zatwierdza m.in. korzystną dla powstańców polsko-niemiecką linię demarkacyjną w Wielkopolsce.
- ❑ Sejm uchwała *Małą Konstytucję* (20.02). Józef Piłsudski jest odtąd konstytucyjnym Naczelnikiem Państwa odpowiedzialnym przed Sejmem. Władza ustawodawcza należy do Sejmu, a wykonawcza do rządu i premiera.
- ❑ Ustają walki z Czechami na Śląsku Cieszyńskim (24.02). Czesi zajmują większość spornego obszaru.

MARZEC

- ❑ Ciężkie walki w południowo-wschodniej Polsce. Zmasowany atak Ukraińców na Lwów (3–5.03), połączony z silnym bombardowaniem artyleryjskim.
- ❑ Walki na Polesiu, wyparcie bolszewików z Pińska (5.03).
- ❑ Ukraińcy odcinają Lwów od Małopolski (8.03) przez opanowanie fragmentu linii kolejowej Lwów–Przemysł.
- ❑ W Smoleńsku odbywa się narada bolszewików poświęcona planom kampanii wojennej przeciwko Polsce (10.03).
- ❑ Wojsko Polskie przywraca łączność ze Lwowem (18.03).
- ❑ Pierwsze planowe działania zaczepne Sowietów przeciwko Polsce (19.03).

KWIECIEŃ

- ❑ Polscy mahometanie tworzą pułk jazdy tatarskiej (2.04). Pułk przysięga na Koran wierność Polsce i rusza na front bolszewicki.
- ❑ Do Sejmu Ustawodawczego wpływa wniosek nagły czterech posłów (3.04) – w sprawie *niezwłocznego uruchomienia Państwowego Instytutu Geologicznego* (Formalne działania zmierzające do powołania instytutu rozpoczęło Ministerstwo Przemysłu i Handlu Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego. W połowie lipca 1918 r. opracowano projekt statutu instytutu,

a w listopadzie tegoż roku powierzono prof. Józefowi Morozewiczowi *kierownictwo nowo powstającej instytucji.*)

- ❑ Wojska ukraińskie oblegające Lwów zostają rozbite (20.04). Wojna polsko-ukraińska trwa jednak dalej.
- ❑ Oswobodzenie Wilna z rąk bolszewików (19.04). Wojsko Polskie zajmuje także Lidę, Nowogródek i Grodno.
- ❑ Do Polski docierają z Francji pierwsze oddziały polskiej „błękitnej armii” dowodzonej przez gen. Józefa Hallera.

MAJ

- ❑ Walki z Sowietami pod Annopolem (4.05).
- ❑ Minister przemysłu i handlu Kazimierz Hącia otwiera oficjalnie Państwowy Instytut Geologiczny (7.05). Przemówienie programowe wygłasza prof. Józef Morozewicz podkreślając, że tworzona placówka jest przeznaczona do *badania budowy geologicznej Polski i jej bogactw kopalnych.*
- ❑ W osobnym sprawozdaniu Komisja Skarbowo-Budżetowa Sejmu Ustawodawczego popiera (16.05) kwietniowy wniosek czterech posłów i zwraca się do Sejmu, aby *uchwalić raczył* wezwanie rządu do powołania Państwowego Instytutu Geologicznego, zatrudnienia w nim specjalistów geologów oraz do zapewnienia środków na budowę siedziby instytutu i natychmiastowego rozpoczęcia badań.
- ❑ Wysoka Izba bez dyskusji przyjęła wnioski Komisji Skarbowo-Budżetowej (30.05). Akceptując zadania Państwowego Instytutu Geologicznego czyniące zeń służbę geologiczną, oraz zapewniając niezbędne, materialne podstawy egzystencji, Sejm ostatecznie powołał instytut do życia.
- ❑ W Małopolsce Wschodniej Polacy wypierają wojska Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej w kierunku wschodnim i południowo-wschodnim.

CZERWIEC

- ❑ Mimo podpisania umowy z atamanem Symonem Petlurą o zakończeniu działań wojennych, jego polityczni przeciwnicy z Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej kontynuują wojnę z Polską, uderzając (16.06) pod Czortkowem.
- ❑ W Wersalu zostaje podpisany traktat pokojowy z Niemcami, kończący I wojnę światową (28.06). Polska wraca nad Bałtyk (bez Gdańska), odzyskując znaczną część ziem zabranych przez Prusy w wyniku I i II rozbioru. Ustalenie granic Polski na Górnym Śląsku, Warmii i Mazurach ma nastąpić w wyniku plebiscytów.
- ❑ Rozpoczyna się ofensywa (28.06), z linii (w przybliżeniu): Beresteczko–Halicz–Stanisławów, zmierzająca do ostatecznego rozbitcia wojsk ukraińskich.

LIPIEC

- ❑ Postępy wojsk polskich w północno-wschodniej części frontu bolszewickiego. Zajęcie Wilejki (1.07), ważnego węzła komunikacyjnego w Mołodecznie (2.07) i Łunińca (10.07).

- ❑ Na Ukrainie ofensywa polska dociera do Zbrucza (17.07), likwidując ostatecznie Zachodnioukraińską Republikę Ludową, która była nieprzejednanie antypolska (w odróżnieniu od środowiska politycznego atamana Symona Petlury z Ukraińskiej Republiki Ludowej).
- ❑ W Taganrogu polscy wysłannicy nawiązują rozmowy z Białymi Rosjanami dowodzonymi przez gen. Antona Denikina. Rozmowy trwały długo (także w następnych miesiącach) i okazały się skrajnie trudne. Denikin (władca językiem polskim) wykluczył obecność państwa polskiego na wschód od Bugu, domagał się umieszczenia tam rosyjskich znaków państwowych i nie zgadzał się na istnienie państwa ukraińskiego.
- ❑ Początkowo w Baranowiczach, a potem w Białowieży, dochodzi do rozmów polsko-sowieckich. Sowieciom zależy na pokoju z Polską. Gotowi są pójść na bardzo znaczne ustępstwa terytorialne. Celem strony polskiej jest doprowadzenie do uwolnienia Polaków więzionych przez bolszewików.

SIERPIEŃ

- ❑ Sejm uchwała ustawę (1.08) o wskrzeszeniu Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (ryc. 3). Order ten, jeden z najstarszych na świecie, ustanowiony przez Króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, został zniesiony przez cara po powstaniu listopadowym. Sejm określa też godło i barwy państwa polskiego. Przyjęty wówczas kształt orła państwowego, inny niż obecnie, umieszczono na wprowadzonym w roku 1992 znaku Państwowego Instytutu Geologicznego oraz na sztandarze instytutu w 2005 r. (ryc. 4).
- ❑ Wojsko Polskie wkracza na Białoruś i zajmuje Mińsk (8.08).
- ❑ Wybucho pierwsze powstanie śląskie (16–24.08), wymierzone w niemieckie roszczenia graniczne. Nie było uzgodnione z rządem polskim, który wobec wojny z bolszewikami nie mógł udzielić pomocy. Powstanie kończy się klęską. 20 tys. Ślązaków ucieka do Polski, chroniąc się przed prześladowaniami niemieckimi.
- ❑ Wojsko Polskie zajmuje Bobrujsk (29.08).

WRZESIEŃ

- ❑ Dalsze postępy armii polskiej na wschodzie: zostaje zajęty Borysów i linia Berezyny (11.09) oraz Połock (21.09).
- ❑ W rejonie Dyneburga rozwija się ofensywa polska (27–29.09) zakończona opanowaniem linii Dźwiny.
- ❑ Sukces kryptologów z polskiego wywiadu radiowego: złamanie szyfrów zarówno Armii Czerwonej, jak i Białych Rosjan (także ich floty). Dzięki temu polskie dowództwo wojskowe wiedziało o ruchach obcych wojsk i zamiarach ich dowódców na obszarze od Murmańska po Krym i od Piotrogradu po Syberię!

Ryc. 3. Order wojenny Virtuti Militari. Otrzymał go m.in. pracownik PIG, Bolesław Bujalski za udział w obronie Lwowa
Fig. 3. Virtuti Military Order. It was received, among others PGI employees, Bolesław Bujalski, for participating in the defense of Lviv

Ryc. 4. Godło Polski wg wzoru przyjętego przez Sejm II RP umieszczone na znaku PIG z 1992 r. i na sztandarze PIG z 2005 r.
Fig. 4. The emblem of Poland, according to the pattern adopted by the Parliament of the Second Republic of Poland, placed on the PGI mark from 1992 and on the PGI banner from 2005

PAŹDZIERNIK

- ❑ Pod przykrywką Polskiego i Sowieckiego Czerwonego Krzyża, tj. działań humanitarnych (uwolnienie i wymiana obywateli obu państw), są kontynuowane kontakty polityczne. Rozmowy odbywają się w wagonie kolejowym na poleskiej stacji w Mikaszewiczach. Obie strony obstają przy stanowiskach prezentowanych już w czasie rozmów lipcowych w Baranowiczach i Białowieży.
- ❑ Sowieci starają się zweeksłować rozmowy humanitarne w kierunku rokowań pokojowych, aby zakończyć konflikt z Polską i zyskać swobodę do działań w wojnie domowej z Białymi Rosjanami. Są gotowi oddać Polsce znaczne tereny litewskie, białoruskie i ukraińskie. Są to propozycje zgodne z lenińską taktyką rokowań w sytuacjach kryzysowych – *Ważny jest dla nas pokój. Chcecie dużo? Bierzcie! I tak wam to później odbierzemy.*
- ❑ Delegacja polska usiłuje uzyskać zwolnienie Polaków więzionych przez bolszewików. Zabiega przy tym o uzyskanie gwarancji, że po wypuszczeniu z

więzień lub innych miejsc pozbawienia wolności zwolnieni będą mogli udać się gdzie zechcą, także za granicę. Strona bolszewicka w trakcie rokowań wystąpiła z poglądem, że wypuszczeni więźniowie powinni pozostawać na wolności (oczywiście!), ale... nadal w Rosji Sowieckiej!

- Imperialno-wielkoruskie stanowisko Denikina przedstawione w rozmowach z polskimi wysłannikami zostaje uznane przez Józefa Piłsudskiego za wręcz wrogie Polsce. Poparcie Białych Rosjan nie leży w interesie Polski. Przewodniczący delegacji sowieckiej w Mikaszewiczach Julian Marchlewski otrzymuje poufną informację, że Piłsudski nie uderzy na Mozyrz w czasie akcji bolszewików przeciwko Białym Rosjanom.

LISTOPAD

- Wojsko Polskie forsuje Berezynę (5.11) i zajmuje Lepel.
- Kontynuowane są rokowania w Mikaszewiczach. Sowieci zgadzają się, by rozmowy były prowadzone po polsku i żeby w języku polskim sporządzono wszystkie oficjalne dokumenty. Większość członków delegacji bolszewickiej mówiła biegle po polsku. W regulaminie rokowań Julian Marchlewski umieścił zapis: *wobec dokładnej znajomości języka polskiego przez przedstawicieli obu Delegacji tekst ten [tj. w jęz. polskim] może wyrazić dokładniej wolę obu stron*. W sprawach, na których szczególnie zależy stronie polskiej, ciągle nie dochodzi do obojędnego porozumienia.
- Ukazuje się pierwsza kartograficzna publikacja Państwowego Instytutu Geologicznego. Jest nią *Mapa geologiczna środkowej części Gór Świętokrzyskich w skali 1 : 100 000*. Sporządził ją Jan Czarnocki.

GRUDZIEŃ

- W Paryżu Komisja Cambona (powołana podczas paryskiej konferencji pokojowej po I wojnie światowej) zgadza się (8.12) na polską administrację tylko do linii Curzona (Bug–Niemen).
- Naczelnik Państwa Józef Piłsudski prowadzi w Warszawie (9.12) rozmowy z atamanem Symonem Petlurą w sprawie polsko-ukraińskiego sojuszu wojskowego przeciwko bolszewikom.
- Strona polska zrywa rokowania w Mikaszewiczach (13.12) wobec nieustępliwej postawy delegacji bolszewickiej. Sowieci wyraźnie usztywnili swoje stanowisko po rozgromieniu na południu Rosji wojsk Białych, dowodzonych przez Denikina.
- Rząd łotewski śle do Polski notę (30.12), w której prosi o pomoc w wojnie z bolszewikami.

- Front polsko-bolszewicki jest przesunięty daleko na wschód i biegnie wzdłuż linii: Dyneburg – Połock – Bobrujsk – Połonne – do Dniestru (na wschód od Kamieńca Podolskiego).

Przedstawione wrywkowe notatki to zaledwie orientacyjny zarys wydarzeń. Pozwalają jednak pojąć, jak praca szerokich kręgów społeczeństwa, nieustanne krwawe walki na licznych polach bitew i działania w zaciszu tajnych rokowań, prowadziły do odrodzenia Polski. Wszystko to bowiem legło u podstaw wydarzeń w kolejnych latach. Bezpośrednio następny rok 1920 jest poza zakresem tego tekstu, ale warto przypomnieć, że w tymże roku, po zakończonej odwrotem wyprawie kijowskiej, nadeszły piorunujące polskie zwycięstwa nad bolszewikami w bitwie warszawskiej, pod Komarowem i nad Niemnem. Mniej znana bitwa pod Komarowem zasługuje na osobną wzmiankę. Była to największa od czasów napoleońskich bitwa kawalerii. 1. Polska Dywizja Jazdy pokonała w niej, słynącą z mordów i grabieży, elitarną bolszewicką 1. Konarmię Siemiona Budionnego.

Wracając do 1919 r., dla polskich geologów szczególnie ważne było powołanie przez Sejm Państwowego Instytutu Geologicznego z wyznaczeniem mu zadań służby geologicznej (por. notki z kwietnia i maja). Całkiem niedawno głoszone publicznie horrendalne poglądy, że w Polsce nie ma służby geologicznej (choć jest, i to od 100 lat!) i że Państwowy Instytut Geologiczny nie może nią być, bo... jest placówką naukową!

Sejm Ustawodawczy nie miał żadnych zastrzeżeń. *Wniosek nagły* w sprawie powołania Państwowego Instytutu Geologicznego, procedowany w czasie niecałych dwóch miesięcy (przy nawale innych spraw!), został merytorycznie rozpatrzony i przyjęty przez Wysoką Izbę w formie precyzyjnie sformułowanej uchwały.

A przecież był to ów rok 1919, rok, w którym płonęły wszystkie granice Rzeczypospolitej. Mimo groźnych przeciwności polski Sejm pracował niezawodnie. Polski Sejm! Ten sprzed 100 lat...

ŹRÓDŁA

- ATLAS Historyczny Polski 1982 – Tabl. 44–45.I. Odbudowa Państwa Polskiego w latach 1918–1922. Państw. Przeds. Wyd. Kartograf.
 BESALA J. 1997 – Szkolne kalendarium historyczne. Wyd. BiM.
 DMOWSKI R. 1988 – Polityka polska i odbudowanie państwa. T. 2. Inst. Wyd. Pax.
 GARLICKI A. 1990 – Józef Piłsudski 1867–1935. Czytelnik.
 KOZŁOWSKI M. 1999 – Zapomniana wojna. Inst. Wyd. Świadectwo.
 SIENKIEWICZ W. 2010/2011 – Niepokonani 1920 wojna polsko-bolszewicka. Demart S.A.
 URBAN H., GRANICZNY M. 2009 – Dziewięćdziesiąta rocznica utworzenia Państwowego Instytutu Geologicznego. Biul. Państw. Inst. Geol., 433.
 Wikipedia 2020 – pl.wikipedia.org/wiki/Wojna_polsko-bolszewicka
 WOJCIELUK A. 2001 – Rozmowy delegacji Czerwonnych Krzyży w Mikaszewiczach w 1919 roku. Studia Podlaskie, 9: 169–178.